

A DINNYE A HÉJÁTÓL

A BAL–JOBBI VITA A MAGYAR ALTERNATÍV MOZGALMON BELÜL

Mikecz Dániel

(végzős politológia szakos hallgató, ELTE ÁJK)

ÖSSZEFOGLALÓ

Az alábbi dolgozatban azt a problémát járom körül, hogy miért folyik az alternatív mozgalmi családon belül vita a bal–jobb politikai kategóriák érvényességét illetően. A globalizáció-kritikus mozgalmakon belül a konfliktusok alapja más országokban általában a reformista–radikális szembenállás. A magyar mozgalom különlegessége a nemzeti kontextusrendszerben keresendő. Az alternatívok „zöld” szárnyának a baloldali jelző elfogadása azért problémás, mert a rendszerváltás előtt Magyarországon a környezetvédő mozgalmak a baloldali rendszer ellenzéke voltak. Nem könnyíti meg a bal–jobb kategóriák használatát a magyar politikai kultúra politikaellenessége, a bal–jobb kategóriák inkonzisztens használata. Az alternatív mozgalom erőtlensége további konfliktusokat szülhet a mozgalmon belül. Négy magyar mozgalmi szervezet, az Attac Magyarország, a Humanista Mozgalom, a Védegylet és a Zöld Fiatalok szövetségkötéseinek és témaválasztásának empirikus vizsgálata után azt találtam, hogy a mozgalmi gyakorlatban is megjelenik ez az ideológiai konfliktus, de ez korántsem hatja át az egész alternatív mozgalmi szcénát, és önmagában nem határozza meg a mozgalmi gyakorlatot minden esetben.

KULCSSZAVAK ■ társadalmi mozgalmak ■ alternatív politika ■ baloldal ■ jobboldal
■ Védegylet ■ Attac

*„Mindenki végezze el munkáját ma; de örülnünk kell, ha vannak olyanok, akik amellet
nem feledkeznek meg a holnapról, és azon igyekeznek, szóval és tettel, hogy mások se
aludjanak el.”*

(Szabó Ervin: *Kellenek-e forradalmárok?*)

A társadalmi mozgalmak a demokratikus politikai közélet legitim szereplői. Jelenlétük önmagában nem veszélyezteti a politikai rendszer működését, bár kétségtelenül konfliktusba kerülnek céljaik elérése érdekében annak egy vagy több szereplőjével. A mozgalmak megkülönböztethetőek egymástól az általuk kívánt társadalmi változásokat illetően, így alkotnak külön csoportot az alternatív mozgalmak, amelyek a politika minőségi megváltoztatására törekednek, a hagyományos elosztási, tehát mennyiségi kérdésekkel szemben. Az alternatív mozgalmak célkitűzései azonban túlmutatnak az életvezetés kérdésein, és a politikát is érintik, technikai (részvétel erősítése, átláthatóság) és tartalmi kérdésekben is (környezetvédelem, marginális csoportok, fejlődő országok helyzete).

A magyar alternatív mozgalmiság történetében fontos fejezetet jelentenek a háborúellenes tüntetések, amelyek elsősorban médiafigyelmet, több támogatót, önkéntest és nem utolsó sorban a közös cselekvés során a mozgalomhoz és annak céljaihoz való kötődést alakít ki a benne részt vevő egyéneken. Bush amerikai elnök 2006 júniusi magyarországi látogatása során az elnök politikáját helytelenítő magyar szervezetek közös demonstrációt hirdettek meg. Az alternatívokat tömörítő Civilek a Békéért nevű esernyőszervezet résztvevői „békés tüntetéssel” akarták „kifejezni tiltakozásukat az Amerikai Egyesült Államok háborús politikája, Irak és Afganisztán megszállása, a foglyok megkínzása, az emberi jogok lábbal tiprása, a demokratikus szabadságjogok sorozatos megsértése és korlátozása, természeti környezetünk tönkretétele miatt. Sajtóközleményükben a szervezetek azt követelték, „hogy Magyarország ne támogassa George W. Bush háborús politikáját”, valamint a Civilek a Békéért felszólított „minden békeszerető embert, tüntessen a béke mellett, a háborús politika és a neoliberális globalizáció legfőbb megszemélyesítője, Bush ellen.”

A Civilek a Békéért szervezet nem ekkor alakult, hanem már korábban, az irakiháború-ellenes tüntetések során jött létre, mint civil koalíció. Akkor, 2003-ban egy másik, szintén Irak megtámadását ellenző civil koalíció is létrejött: a Békélánc – amiben a később vizsgált mozgalmi szervezetek közül részt vett a Zöld Fiatalok és a Humanista Mozgalom is – 2003. február 17-én külön tiltakozott, majd csatlakozott a Civilek a Békéért demonstrációjához, amelynek az Attac volt az egyik legfontosabb szervezője. Ugyanígy, együtt, de mégis külön emlékeztek meg egy hónappal később a háború áldozatairól. Széles-, bár kissé eklektikus civil koalíció jött létre, és bár a 2003-as tüntetéshez képest a 2006-os Bush-ellenes tüntetés során egymáshoz világnézetileg sokkal közelebb álló szervezetek demonstráltak, ahogy Schiffer Andrásra, a Védegylet munkatársára hivatkozva írta egy napilap: „ennek a mostani koalíciónak számos tagjával nincsenek mindenben egy platformon, de az amerikai elnök politikája olyan súlyos problémát jelent, hogy ehhez képest jelentéktelenek azok a nézetkülönbségek, amelyek a mostani civil összefogás tagjai között mutatkoznak”.¹ A nézetkülönbségek a magyar alternatív mozgalmon belül a „zöld” és a „baloldali” mozgalmárok és szervezetek között adódnak.

Az amerikai konzervatív publicisztikában a dinnye hasonlat a zöldek, az ökológiai mozgalom Janus-arcúságára hívja fel a figyelmet, azaz a zöldek valójában „kommunisták”, „vörösök” és ökológiai kritikájuk az egész amerikai életforma, a piacgazdaság ellen irányul. A dinnye kívül zöld, de belül piros. Természetesen ez nem akadály annak, hogy a német zöld mozgalom és a nemzetiszocialisták között párhuzamot találva ugyanabban a szellemi miliőben fasisztának titulálják a zöldeket. A magyar alternatív mozgalmi családon belül különös jelentőséget kap a bal-jobb relevancia vita, azaz hogy mennyire meghaladott politikai kategóriákról van szó, amelyek elfedik a politika minőségi megváltoztatására irányuló kísérletet, avagy a baloldaliság nem egyedül mint

pártpolitikai viszonzó, hanem társadalomkritikai elkötelezettséget, morális alapállást kifejező kategóriaként értelmezhető.

Dolgozatomban azt vizsgálom meg, miért kap a vita ekkora jelentőséget, illetve miért merül fel egyáltalán a bal-jobb relevancia kérdés, illetve ennek milyen hatása van a szervezetek szövetségkötésére, témaválasztására. Mivel más országok alternatívjai számára nem jelenik meg ez a probléma, úgy gondolom, hogy az elemzés során többet tudhatunk meg a magyar alternatív mozgalmi szektorról. Itt elsősorban a magyar kontextusrendszerrel vizsgálom, tehát azt a speciálisan Magyarországra jellemző környezetet, amelyben a mozgalmak kifejtik tevékenységüket, és ami meghatározza a mozgalmi mobilizáció irányát, jellegét, a választott témákat és a beazonosított ellenfeleket, lehetséges szövetségeket. Az alternatív mozgalmakon belül folytatott vita a bal-jobb kategóriák érvényességéről is a fenti makrotársadalmi, politikai sajátosságok felől értelmezhető, magának a magyar kontextusrendszernek a jellegéből ered.

A MÓDSZERRŐL

A dolgozat megírásához szükséges elemzési keretet a mozgalmokutatás nemzetközi szakirodalma alapján alakítottam ki. A magyar alternatívok esetében egyrészt saját benyomásaimra, illetve aktivistákkal folytatott beszélgetéseimre, levelezéseimre, korábbi interjúimra, másrészt a *Népszabadság* online archívumára támaszkodtam, az archívum segítségével térképezhettem fel a dolgozatban vizsgált magyar mozgalmi szervezetek szövetségi hálózatát, tevékenységét, az általuk alkalmazott tiltakozási formákat, témákat. A sajtóelemzés elsősorban a tendenciák jelzésére szolgál, nem célom ez alapján a később vizsgált szervezetek egzakt politikai profilját ábrázolni, pusztán a magyar kontextusrendszerrel adott megállapításaim érvényességét kívánom ellenőrizni.

Ezen tapasztalatok és a mozgalmi szervezetek aktivistáival való interjúk alapján tudtam a két csoportot egymástól megkülönböztetni. A bal-jobb kategóriákban gondolkodó csoportba tartozik tehát az Attac Magyarország a magyar alternatívok közül, míg a Védegylet, a Zöld Fialok (ZöFi) tagadják e kategóriák érvényességét. Ugyanígy elválasztható egymástól a Magyar Szociális Fórum, illetve a Lehet Más a Világ hálózat. A bal-jobb kérdés vizsgálatára rávilágíthat a magyar alternatív mozgalmi szektor sajátosságaira.

GLOBALIZÁCIÓKRITIKUS MOZGALMAK

A mozgalmokutatáson belül az utóbbi időben a globalizációkritikus mozgalom (*global justice movement*) megjelenése és főleg a globalizáció, mint általános társadalomtudományi kutatási trend nyomán a kutatások súlypontja a nemzetközi

mozgósításra, a nemzetközi tiltakozó kampányokra, a mozgalmi tematikák és technikák transznacionális diffúziójára, a globális értelmezési keretekre (*frame*), valamint a mozgalmi hálózatokra és kommunikációs technológiákra helyeződött (Cohen, 2000; Smith, 2002; Guidry, 2003; Tarrow, 2005; della Porta, 2006). A társadalmi mozgalmak szerepe felértékelődött a globalizációról szóló általános diskurzuson belül is, a kérdés megjelenik az ökonómiai, pénzügyi és a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó tudományokban is (Hamel, 2003; O'Brien, 2001). A tematikájában az új társadalmi mozgalmakkal rokonítható globalizációkritikus mozgalom a Világkereskedelmi Szervezet 1999-es seattle-i tanácskozását kísérő tüntetések során bontakozott ki. Akkor mintegy 50 ezer tüntető gyűlt össze tiltakozni a WTO gazdasági, politikai gyakorlatával szemben. Seattle óta a nagy nemzetközi szervezetek tanácskozásait rendre tüntetések kísérik, ezek közül a leghírhedtebb a 2001-es genovai, ahol az erőszak eskalálódása egy halálos áldozatot is követelt. A tüntetésekkel párhuzamosan bontakozott ki a szociális fórum mozgalom is. 2001-ben került sor az első Szociális Világfórumra a brazíliai Porto Alegreben, hogy később minden évben megrendezésre kerüljön, majd ennek mintájára létrejöttek a lokális fórumok, mint amilyen az Európai Szociális Fórum is.

A mozgalmakutatással foglalkozó szakirodalom alapján (Szabó, 2004: 45; della Porta, 2006: 18–21) a globalizációkritikus mozgalmak sajátosságait a következőképpen lehet összefoglalni: hasonlóan az új társadalmi mozgalmakhoz, a globalizációkritikus mozgalmakat is a hálózati *szervezeti forma* jellemzi, a szigorú, merev struktúrából eredő szervezeti erőforrást a modern kommunikációs technológiák pótolják. Mint minden mozgalom, a globalizációkritikus mozgalom is rendelkezik egy kollektív „interpretációs sémával”, a mozgalom céljait és ellenfeleit kijelölő, a mozgalmat önmagát is definiáló *értelmezési kerettel* (*collective action frame*). A Snow és Benford funkciójuk szerint a diagnosztizáló (probléma kijelölése, ellenfél megnevezése), protagonista (cselekvési terv, stratégia) és motivációs (kollektív cselekvésre ösztönző) frame-eket különböztette meg a mozgalmak által kialakított értelmezési keretek között (Snow–Benford, 2000: 615). A globalizációkritikus mozgalmon belül a *mobilizáció* nem egy központból szervezve, hanem különböző regionális, lokális szinteken, a nagyobb, globális jelentőségű tiltakozó akciók kialakított és megerősített globális kollektív értelmezési keret által. A „*frame-bridging*” által lehetséges a közös fellépés, egy nevezőre hozni földrajzilag és témájuk szerint különböző csoportokat (Tarrow, 2005: 73). Ahogy a 2002-es Szociális Világfórum zárónyilatkozata proklamálta:

Különbözőek vagyunk – nők, férfiak, felnőttek és fiatalok, bennszülöttek, vidéken és városban lakók, munkások és munkanélküliek, hajléktalanok, idősök, diákok, bevándorlók, földművesek, különböző meggyőződésű, bőrszínű és szexuális beállí-

tottsággal rendelkező emberek. Különbözőségünknek ez a kinyilatkoztatása erőnk és egységünk alapja (Call of Porto Allegre, 2002, idézi Tarrow, uo., fordítás: M. D.).

Természetesen egy mozgalmon, illetve egy mozgalmi családon belül nem létezhet teljes egyetértés az alkalmazandó akcióformák, a tiltakozás célpontjait, az elérni kívánt társadalmi változás mélységét illetően, de ez Európában többnyire a reformista-radikális ellentétben jelenik meg, és nem a bal–jobb kategóriák, illetve azok érvényessége jelöli ki az egyes pólusokat. A következőkben röviden áttekintem pár európai országban a globalizációkritikus mozgalom helyzetét.

Németországban a globalizációkritikus (*Globalisierungskritiker*) mozgalmi szervezetek a reformista-radikális dimenzió túl a szervezeti forma szerint tipologizálhatók. Ezek szerint lehet megkülönböztetni a mérsékelteket (Amnesty International, Terre des hommes, BUND), a spontán-radikális antagonistákat, a 70-es évek autonomista, házfoglaló mozgalmanak örököseit, ide tartoznak az anarchista csoportok is. A két pólus között helyezkedik el az Attac és a Szociális Fórum mozgalom. A globalizációkritikus mozgalom részét képezik még azok a grassroot és trockista csoportok, amelyek nem illeszthetők bele még az előző sémába (Rucht–Teune–Yang, 2007: 167–172).

Franciaországban a 80-as években a szociáldemokrata Mitterrand kormány megalakulása után az új társadalmi mozgalmak elvesztették mobilizációs erejüket, témáik nagy része a hivatalos kormányprogram része lett, szerepük többnyire lobbitevékenységre korlátozódott. A globalizációkritikus mozgalom (*le mouvement altermondialiste*) megszerveződése így a 90-es években aktivizálódó szakszervezeti megmozdulásokra vezethető vissza, amik egy általános mobilizációs fellendüléshez vezettek. Az 1995-ös év ebből a szempontból különösen meghatározó, hiszen ekkor jött létre a közös akciókban edzett szövetség a régi és új szakszervezetek, munkanélküliek szervezetei között. Ezen a koalíción belül ért meg a több országot átfogó tiltakozási kampány a munkanélküliség ellen, a szociális jogokért (*European Marches against Unemployment*). A régi és új szakszervezeteken kívül a globalizációkritikus mozgalom legfontosabb szereplő az Attac és a Confédération paysanne. Az előbbi kifejezetten az egyenlőtlen globális elosztási rendszer kritikusa, az utóbbi gazdálkodók szövetsége, amely a gazdálkodók érdekeinek védelme mellett a génmódosított élelmiszerek ellen és az ún. *la malbouffe* ellen is fellép. A francia globalizációkritikus mozgalomban a francia baloldal pártjai közvetlenül többnyire nem vesznek részt, csak ifjúsági tagozataik, újságjaik révén, ilyen a trockista LCR (Ligue communiste révolutionnaire), illetve egyes témák kapcsán, a Kommunisták Pártja az Európai Szociális Fórum révén, a Zöld Párt a génmódosított élelmiszerek elleni kampányok által. A mozgalom radikális szárnyát az olyan anarchista és antifasiszta pártok, mint az Anarchista Föderáció, az Alternative libertaire és a *No Pasaran* (Sommier–Combes, 2007: 106–115).

Olaszországban sokkal színesebb és heterogénebb a globalizációkritikus mozgalom (*movimento no-global*), mint más nyugat-európai országban. A mozgalmi család a 2001-es genovai tiltakozások során szerveződött meg, az olyan hálózatok mentén, mint az ökopacifista Rete Lilliput, az Attac, a fehér overálosok (*tute bianche*), amely a szociális központokat foglaló mozgalomból nőtt ki, valamint Network Global Rights. Ezek a csoportok alkották a genovai szociális fórumot, ezen a koalíción kívül találhatóak az antiimperialista és anarchista csoportok, mint az ún. Black Bloc, amelyek a fórumot annak mérsékelt és reformista céljai miatt kritizálja, ezzel ellentétben a vallásos csoportok az erőszak teljes, világos elutasítását kifogásolták a fórum részéről. A vallásos csoportok megjelenése az olasz globalizációkritikus mozgalomban egyrészt a kereszténydemokrata párt szétesésére vezethető vissza, másrészt az egyházak növekvő szociális és morális elkötelezettséggel válaszolnak a csökkenő társadalmi befolyásukra. Az olasz pártok közül a kommunista, illetve a zöld párt áll kapcsolatban a mozgalommal, míg a balközép zárt a mozgalmak felé, az intézményesített baloldal egyrészt kihívást lát a bázisdemokratikus döntéshozatali eljárásokban, másrészt nem tartja a mozgalmi csoportokat kompetensnek a problémák kezelésére azok jelzésén túl (Reiter et al., 2007: 56–74).

A radikális-reformista ellentét tehát meghatározó azokban az országokban, ahol erős a globalizációkritikus mozgalom. A nemzeti kontextuson túl a professzionalizálódott, főleg északi és a bázisdemokratikus grassroots szervezetek között léphet fel érdekellentét, szembehelyezve egymással a 80-as években intézményesített ökológiai NGO-kat, lobbicsoportokat és a neoliberalizmus kritikussait (Buttel–Gould, 2005: 153–155), azonban a porto allegre-i folyamat lényege pontosan az, hogy az északi NGO-k és a déli mozgalmak között jött létre globális koalíció, jórészt az új, északi grassroots csoportok segítségével és közvetítése által.

Amennyire fluid, plasztikus jellegűek a társadalmi mozgalmak, olyannyira nehéz is fogalmi megragadásuk. Nem azonosíthatóak egy szervezettel, szervezeti formával, ahogyan a pártok, szakszervezetek, vagy más intézményesített politikai aktorok, ugyanakkor nem is korlátozhatóak egyedül magára a kollektív cselekvésre.

A MAGYAR KONTEXTUSRENDSZER

Egyik mozgalom sem lehet független saját társadalmi-politikai környezetétől. Esélyüket a politikai döntéshozatal befolyásolására, az állami, hatalmi szervezetekkel szembeni követeléseik kikényszerítésére az adott politikai rendszer által kínált politikai lehetőségek struktúrája (*political opportunity structure*) szabja meg. Az országspecifikus lehetőségstruktúra elemei a formális politikai intézményrendszer, az informális eljárások és uralkodó stratégiák, valamint a hatalmi

tagoltság (Kriesi et. al., 1997: 52). A politikai lehetőségstruktúra koncepciója alapvetően a politikai hatalmi építményt vizsgálja, a politikai rendszer nyitottságát az uralkodó elitek, az állami intézmények oldaláról, azonban a társadalmak olyan sajátosságai is befolyásolják a mozgalmak mobilizációját, amelyek nem az állami kompetenciák függvényei, hiszen az adott társadalmi-politikai környezetben létező mozgalmak ugyanúgy hordozói az informális politikai szokásoknak, társadalmi tagoltságnak, mint a többi politikai szereplő. A politikai lehetőségstruktúra elmélet tehát nem elégséges a mozgalmak társadalmi környezetének a megragadására. Dieter Rucht a politikai lehetőségstruktúra fogalmát kiterjesztve vezeti be a kontextusrendszer (*context structure*) koncepcióját, ami a mozgalmak környezetében, az azokat korlátozó, segítő elemek együttese (Rucht, 1996: 188). A magyar kontextusrendszer sajátosságai közé tartozónak vélem a magyar politika konfliktusait, a politikaellenes politikai kultúrát, a bal, jobb jelzők tisztázatlanságát, valamint az alternatív mozgalmak erőforráshiányát.

A PÁRTÁLLAM ALTERNATÍVÁJA

Nyugat-Európában a 70-es években megjelent új társadalmi mozgalmak az addigi termelési, újratermelési, elosztási és a tulajdonviszonyokat érintő kérdések helyett az életminőséget helyezték a konfliktusok középpontjába. Ebben az értelemben újak voltak az intézményesedett munkásmozgalomhoz, a szakszervezetekhez, a szociáldemokrata, kommunista pártokhoz képest. A háború utáni szociálpolitikai kiegyezés révén közös platformra került a politikai hatalom, a szakszervezetek és a tőke. Ezzel a növekedési kartellel (*Wachstumkartell*), a hatalmi arroganciával, a bürokratikus-centralizált modernizációval, a technokrata, piacelvű haladásmítósszal szemben fogalmazták meg kritikájukat az új társadalmi mozgalmak, az egyéni kiteljesedés, az autonómia és az önszerveződés jegyében a társadalmi viszonyok és a természethez való kapcsolat elnyomás- és uralommentes újradefiniálása érdekében (Brand, 1991: 42–43). Az új társadalmi mozgalmak a szervezeti forma esetében is szakítottak a régi politikával. A politikai pártokra, szakszervezetekre, a régi munkásmozgalomra jellemző centralizált, hierarchikus formával szemben az új társadalmi mozgalmak hálózatszerűen szerveződtek, a döntéshozatal decentralizált módon történik.

Magyarországon is megjelentek már a 80-as években a különböző alternatív mozgalmak, így az ökológiai mozgalom, az új békemozgalom, az önszervező csoportok (Szabó, 1993: 95), azonban Keleten maga a mozgalmiság volt új, az állampárti rendszer pszeudomozgalmaival szemben a valós mobilizáción, részvételen alapuló mozgalmak már alternatívnak számítottak, ugyanakkor – akárcsak nyugaton – az alternatívitás Magyarországon is a bürokratikus,

centralizált struktúrákkal szemben fogalmazódott meg. A 80-as évektől kezdve az „autonómia-törekvések középpontjában” a politikai szféra állt (Szabó, 1993: 51), a bős–nagymarosi vízlépcső elleni tüntetések, a Duna kör tevékenysége alkalmas volt a Kádár-rendszerrel szembeni általános politikai elégedetlenség kifejezésére is (Szabó, 2001: 253), de más, „puhább” témák is teret kínáltak a rendszerrel szembeni kritika artikulálására, mint a nemzetközi béke kérdése, a szegények helyzete, amik nem ütöttek el teljesen az állampárt ideológiai fazonjától, az egyes ellenzéki csoportok így a rendszeren számon kérhették annak társadalmi-politikai alapvetéseit. A magyar alternatív mozgalom politikai irányultsága ebben a miliőben jött létre, így nem is csoda, ha később is elhatárolják magukat a baloldaltól, különösen vonatkozik ez a Bős–Nagymaros elleni tiltakozások örököseire, a magyar ökológiai mozgalomra.

Az alternatív mozgalmak esetében tehát ugyanúgy konfliktusforrás az állampárt, a Kádár-rendszer megítélése, mint ahogyan ez a politikai elit és a választók szintjén megjelenik. A magyar politikai rendszer három fő törésvonal mentén tagozódik, ez a nómenklatúra, a vallás és a falu-város törésvonal (Körösényi, 2003: 135). A nómenklatúra törésvonal így keresztbe metszi az alternatív mozgalmi szférát, elválasztva egymástól a politikamentes zöldeket, és a bal-jobb kategóriákban gondolkodó baloldali alternatívokat. Ebben az esetben azonban éppen fordított logika szerint történik a pozicionálás, hiszen nem a nómenklatúra tagság az elsődleges rendező elv, hanem a Duna-kör örököseinek, környezetvédő mozgalmaknak a nómenklatúrákíülisége. Mivel a pártrendszer szintjén az MSZP áll a nómenklatúra-törésvonal másik oldalán, a környezetvédő mozgalom számára nem elfogadható a baloldali jelző, hiszen számukra az utódpárt jelenti a hivatalos baloldalt ma Magyarországon. Politikatudományi értelemben mégsem valódi törésvonalról van szó, hiszen míg ideológiailag, szervezetenként valóban elkülöníthetőek egymástól a bal-jobb kategóriákban gondolkodók és az azt tagadók, ez azonban társadalmi-strukturális szempontból már nem tehető meg, ennek a három feltételnek ugyanakkor egyszerre kell teljesülnie egy valódi törésvonal esetében (Bartolini–Mair, 1990: 216).

POLITIKAI KULTÚRA

A magyarországi alternatív mozgalmak és a nyugat-európai új társadalmi mozgalmak bázisa a hagyományos pártokból kiábrándult középosztály. A német zöldek 1980-as programja a „Mi vagyunk a hagyományos pártok alternatívája” szlogennel kezdődik (Hajdu–Szegedi, 2006). Magyarországon azonban a politikai kiábrándultság nem egyszerűen a klasszikus bal-jobb pártok, hanem a bal-jobb kategóriák elutasításában jelentkezik. A magyar választók a politikamentes, illetve politikailag „semleges” értékeket érzik közel magukhoz (Körösényi, 2003: 46). A Marketing Centrum felmérése szerint – a globális

mozgalom nyitányának idején – 1999-ben baloldaliként vagy jobboldaliként a megkérdezettek mindösszesen 36 százaléka sorolta be önmagát, 1993-ban ez 38 százalék, tehát szinte megegyező értéket mutat (Marián, 2000: 751). Ebben az esetben nem is meglepő, ha a hivatalos politikával szemben alternatívát felmutatni akaró mozgalmak a bal–jobb kategóriákon kívüliként határozzák meg magukat a minél sikeresebb mobilizáció érdekében. Ez persze nem feltétlenül rideg kalkulálás és taktikai megfontolások eredménye, hanem a politikai kontextus sajátosságaiból adódik, ugyanis csak a mozgalmak számára szabadon hagyott térben történhet meg a mozgalmi mobilizáció. A magyar politikai gondolkodásban a bal–jobb kategóriák elutasítása történetileg a harmadik utas kísérletekben jelenik meg, ami szintén fontos eleme a magyar politikai kultúrának.

A politikából való kiábrándultság másfelől szűkíti az alternatívok lehetőségeit, hiszen a hagyományos participációs formáktól elfordult állampolgár nem feltétlenül keres magának más részvételi lehetőségeket, mint amilyeneket többek között a társadalmi mozgalmak is kínálnak. A politikai participáció több formája közül a választáson való részvétel csak az egyik típus, ami jóllehet a legáltalánosabb a képviseleti demokráciákban. A választás mindemelllett kevésbé egy kézzelfogható ügyről szól, mint inkább egymástól különböző témák nagyobb csoportjáról, amit a szavazatokért vetélkedő pártok fűznek egybe, így a választás sokkal inkább a véleménynyilvánítás általánosított és formalizált módja, tartalmilag előre strukturált és a részvételi lehetőség a periodikus szavazatleadásra korlátozódik (Schultze, 1998: 399). Ezzel szemben sokkal intenzívebb részvételt kínálnak a kevésbé intézményesített formák, de párhuzamosan növekszik azok költségigénye is, ráadásul a nem konvencionális participáció során egyéb kockázatokkal, akár a büntetőügyi számonkéréssel is számolni kell.

A European Values Survey 1999-es felmérése szerint Magyarországon a politikai rendszert inkább rosszként ítélik meg a megkérdezettek (1. táblázat). A tízes skála első felébe tartozik a válaszok majdnem 80 százaléka, a megkérdezettek több mint harmada pedig a legrosszabb három kategória egyikébe sorolja a magyar politikai rendszert. Hasonló értéket mutatnak más kelet-közép-európai országok adatai, példánkban Lengyelországé. A vizsgált nyugat-európai országokban egyedül a francia politikai rendszer kapott alacsony osztályzatot, de még így sem olyan szigorúak a válaszadók mint a kelet-közép-európai országokban. A legtöbb bizalmat Németország kapta a megkérdezett állampolgáraitól, a Szövetségi Köztársaság régi és új tagállamaiban is a megkérdezettek kicsit több mint negyede a felső három kategória egyikébe helyezi el az ország politikai rendszerét.

1. táblázat. Elégedettség a politikai rendszerrel

Osztályzat/ország	Franciao.	Lengyelo.	Magyaro.	Németo. (kelet)	Németo. (nyugat)
1 – 3	22,9	39	37,8	13,6	11,9
4 – 7	68,5	54,1	55,1	58	60,6
8 – 10	5,1	3	3,3	26,6	25,7
Nem tudja, nincs válasz	3,4	3,9	3,9	2	1,8

Forrás: *European Values Survey*, 1999

Kézenfekvőnek tűnő következtetés, hogy azokban az országokban, ahol nagyobb az elégedetlenség az ország politikai rendszerével kapcsolatban, többen is csatlakoznak, illetve ha lehetőség adódna, csatlakoznának tiltakozó akciókhoz, de a felmérés további adataiból (2. táblázat) az derül ki, hogy a kelet-európai országok esetében ez nem így van. Magyarországon a válaszadók több mint fele nem csatlakozna még egy aláírásgyűjtő akcióhoz sem, ez a legmagasabb elutasítást mutatja a vizsgált országok közül, de feltűnően kevés azok száma is, akik részt vettek már bejelentett demonstráción. A tiltakozásokon való részvételi hajlandóság kicsivel alacsonyabb a nyugat-európai országokéhoz képest, de nem üt el a kelet-közép-európai régióban mértektől. A legnagyobb tiltakozási potenciállal és tapasztalattal a francia és a német megkérdezettek rendelkeznek. A francia esetben korrelál a legerősebben a politikai rendszerrel való elégedetlenség és a tiltakozási potenciál, míg Németországban pontosan fordított a helyzet, az ország politikai rendszerével való elégedettség ellenére nagy a tiltakozási potenciál és tapasztalat is.

2. táblázat. Részvétek tiltakozó akción

		<i>Franciao.</i>	<i>Lengyelo.</i>	<i>Magyaro.</i>	<i>Németo. (kelet)</i>	<i>Németo. (nyugat)</i>
Petíció aláírása	Már részt vett	67,4	22,3	14,1	58,5	45,5
	Részt venne	22,1	28,1	30,9	28,9	34,5
	Nem venne részt	9,1	48,4	50,8	8,3	14,8
	Nem tudja	1,1	1	1,8	3,6	2,8
	Nem válaszol	0,3	0,2	2,4	0,8	2,4
Részvétel bejelentett demonstráción	Már részt vett	38,5	10	4,3	43,3	21,2
	Részt venne	32,9	31	28,1	31	40,8
	Nem venne részt	25,6	58,4	63,3	20,2	31,6
	Nem tudja	2,5	0,4	1,7	4,3	4,9
	Nem válaszol	0,5	0,2	2,5	1,2	1,5
Részvétel törvényellenes sztrájkban	Már részt vett	11,7	4,7	0,8	1,5	1,8
	Részt venne	29,9	15,8	9,1	14,7	15,4
	Nem venne részt	51,9	78,6	85	75,8	76,1
	Nem tudja	5,5	0,9	2,5	6,7	5,6
	Nem válaszol	1	0,1	2,6	1,1	1,1
Épület vagy gyár elfoglalása	Már részt vett	8,4	2,8	0,5	0,8	0,7
	Részt venne	32,9	15,6	4,1	13,1	13
	Nem venne részt	51,8	80,6	90,4	78,4	80,8
	Nem tudja	5,9	0,6	2,4	6,3	4,5
	Nem válaszol	1,1	0,3	2,5	1,4	1,1

Forrás: *European Values Survey, 1999*

BAL, JOBB KATEGÓRIÁK JELENTÉSTARTALMA

A bal–jobb kategóriák használatát megnehezíti az azok körüli szemantikai bizonytalanság is. A bal–jobb a modern politika kialakulásától kezdve használt kategória, annak ellenére, hogy jelentésük, az általuk takart ideológiai tartalom nem állandó, de mint viszonyszavakat folyamatosan meg lehetett újítani, a megváltozott viszonyokra alkalmazni.

Magyarországon is használhatóak a bal–jobb jelzők, a politikai elit képes magát besorolni a kategóriák valamelyikébe, ahogy a választókat is orientálják a kategóriák (Körösényi, 1993; Simon, 1999). Ennek ellenére mind a tudományos vitákban mind a publicisztikai irodalomban megkérdőjeleződik a bal–jobb jelzők adekvátsága a magyar politikai viszonyokra vonatkoztatva. A vita alapját az adja, hogy a magyar politikai életben a kulturális, ideológiai bal–jobb dimenzió nem párosul a neki tulajdonított – nyugat-európai pártrendszerekben megszokott – gazdasági pozícióval, ebben a tekintetben a magyar pártrendszer nem konzisztens. A régebbi demokráciákban a gazdasági tengely sokkal erősebben határozza meg a bal–jobb jelentését, míg Magyarországon a kulturális, ideológiai kérdések jelentősége nagyobb (Körösényi, 2003: 125). Ezt a konzekvenciát kéri számon a közbeszéd a magukat a két politikai póluson elhelyező párttal szemben, így a szociális érzékenységet a baloldaltól, a szigorú költségvetési politikát a jobboldaltól.

A fennálló globális elosztási rendszert kritizáló mozgalmak ugyanakkor határozottan baloldaltól kritizálják a neoliberális gazdasági ideológiát, és az azt reprezentáló intézményeket. A globalizációkritikus mozgalmak célpontjai a globális pénzügyi rendszert ellenőrző nemzetközi szervezetek (IMF, Világbank, WTO, G8), melyek tanácskozásait rendre a mozgalom tüntetései kísérik. A kritika éle az átláthatatlan, antidemokratikus döntéshozatal és a szabadkereskedelmi gyakorlat minden természeti, társadalmi értékkel szembeni érvényesítése ellen irányul (della Porta et. al., 2006: 8). A 90-es években az egyeduralmódóvá váló neoliberális gazdasági paradigma kritikája központi eleme a magyar alternatívok tevékenységének is, a mozgalom aktivistái látogatják a szociális fórum mozgalom találkozóit, és hazai rendezvényeken is igyekeznek felhívni a figyelmet a nemzetközi pénzügyi szervezetek ellentmondásos tevékenységére (Globfeszt). A globalizációkritikus mozgalmak értelmezési keretén belül nem választható ketté gazdaság és ideológia: „a háború, a rasszizmus és a neoliberalizmus ellen”, hangoztatja az első Európai Társadalmi Fórum szlogenje. A magyar politikai rendszer azonban inkonzisztens, a globalizációkritika baloldali recepciójához vagy le kellene választani arról a neoliberalizmus kritikáját, ami nem lehetséges, vagy újra kell definiálni a baloldaliság tartalmát, szemben az erősen intézményesült, kiterjedt szervezettel és a nyilvánosságához nagy hozzáféréssel rendelkező, a magyar politika balol-

dali tengelyén monopolhelyzetben lévő MSZP-vel szemben. Ez különösen sok erőforrást igényel, és a szektásodás veszélyével jár a kihívó számára, ugyanis elriasztja magától az ideológiai vitákra kevésbé fogékony lehetséges támogatókat.

ERŐFORRÁSHIÁNY

Magyarországon nem csak a tiltakozó akciókban való részvételi hajlandóság alacsony összehasonlítva nyugat-európai országokéval, de a nagyobb nemzetközi civil szervezeteknek a lakosságszámhoz mérten is kevés támogatójuk van (3. táblázat). Az alternatív mozgalmi szervezetek támogatói ugyanabból a bázisból rekrutálódnak, annak szűkösége és az elérni kívánt változások mibenlétéről és mikéntjéről szóló elképzelések távolodása pedig a szervezetek közötti versengést erősíti (Zald–McCarthy, 1987: 168), úgy, ahogyan a 70-es években az olasz mozgalmak esetében az eredetileg versengő de egyben kooperáló viszony a támogatók csökkenése révén változott tisztán versengővé, és erősödtek fel az ideológiai viták. (Della Porta – Diani, 2006: 158; Tarrow, 1989: 239).

3. táblázat. A Greenpeace támogatóinak és a lakosságszám aránya

	<i>Támogatók</i>	<i>Lakosságszám</i>	<i>Index</i>
Németország	558,500	82,400,996	0,68
Hollandia	580,000	16,570,613	3,50
Svájc	156,695	7,554,661	2,07
Magyarország	27,000	9,956,108	0,27

Forrás: *www.greenpeace.org*; CIA – *The World Factbook*; saját adatgyűjtés

Az ideológiai törés az alternatív mozgalmi családon belül és az erőforráshiány egymást erősítő jelenség. Azokban az országokban, ahol a hagyományos törésvonalak erősek, zártak a politikai táborok, a törésvonalak nem pacifikáltak, kisebb az új törésvonalak mobilizációs potenciálja. Franciaországban a kommunista párt fontos és állandó támogatója volt az új társadalmi mozgalmaknak, ezzel azonban a mozgalom felnőtté válását, önállósodását is megakadályozta (Kriesi et. al., 1995: 4, 25).

A korai környezetvédők ellenzéki szerepe az állampárti rezsimben, a magyar politikai kultúra politikaellenessége és a magyar bal–jobb kategóriák inkonzisztenciája a magyar politikai kontextushoz tartozik. Magyarországon is konfliktusforrás, de nemzetközi jelenség, hogy a szociális fórum-mozgalmon belül konfliktus lépett fel a fórumok bázisdemokratikusságát hirdető, és a központi irányítást kialakítani akaró csoportok között. Az utóbbiak élvezik több kom-

munista és radikális baloldali párt támogatását, ezért többen a fórummozgalom politikai bekebelezésének a veszélyét is látják ebben, hiszen a Szociális Világforum deklaráltan pártsemleges.² A következőkben magát az alternatív mozgalmi szektort vizsgálom meg.

MOZGALMI SZERVEZETEK

Hogy megtudjuk milyen konzekvenciái vannak a bal-jobb relevancia vitának a mozgalmi gyakorlatban, sajtóforrásokra támaszkodva vizsgáltam meg a magyar alternatív mozgalmi szervezetek szövetségi hálózatait, valamint tiltakozásaik tartalmát. Elemzésem négy mozgalmi szervezetet érintett, a Védegyletet, a Zöld Fiatalokat, az Attac Magyarországot és a Humanista Mozgalmat. Választásom három okból esett erre a négy szervezetre: egyrészt a magyar alternatív mozgalmi család meghatározó szervezetei, másodsor nem korlátozzák tevékenységüket szigorúan egyetlen témára, mint pl. a környezetvédő szervezetek, harmadrészt pedig foglalkoznak globális ügyekkel, bekapcsolódnak a globális mozgalom munkájába.

A társadalmi mozgalmi szervezetek (*social movement organizations*) biztosítják a mozgalom kontinuitását a mobilizációs hullámok leszálló ágában, az erőforrások mobilizálásának koordinációja rajtuk keresztül lehetséges, de a szervezet nem azonos a mozgalommal. A társadalmi mozgalmak különlegessége éppen a mozgalmi szervezet és a mozgalom sokkal fluidabb része közötti dialektikában rejlik (Raschke, 1985: 79–80). A mozgalomban érintett egyének és szervezetek egyike sem sajátíthatja ki a mozgalmat, nem tarthat igényt az egész mozgalom reprezentálására, a szereplők informális hálózatokban kapcsolódnak egymáshoz, ez különbözteti meg a mozgalmat az intézményesített szervezetektől. A koordináció, a stratégia kialakítása a részes szervezetek, aktivisták közötti folyamatos tárgyalások eredménye (Della Porta – Diani, 2006: 137). A mozgalmak analitikai megragadása legkönnyebben mégis a mozgalmi szervezetek felől tehető meg, ugyanis mint a mozgalom intézményesített szárnya, a mozgalmi szervezetek képviselik a mozgalmat annak környezete, a kormányzat, a szövetségesek, a sajtó és a nyilvánosság számára, rajtuk keresztül lehetséges a mozgalomba való belépés, ők tudják a legeredményesebben mobilizálni a rendelkezésre álló erőforrásokat.

A nemzetközi Humanista Mozgalom Magyarországon 1991-ben jelent meg, 1993-ban megalakult a Humanista Párt is. Az 1998-as önkormányzati választásokon Budapest kilenc kerületében indul a Humanista Párt, és 1,5–5,5 százalék közötti eredményt érnek el. 1998-ban Székesfehérváron, 1999-ben Miskolcon, Debrecenben, Pécsen, Szegeden és Győrött jelenik meg a mozgalom. Sok helyi kezdeményezésben vettek részt a humanisták már a kezdetektől, budapesti kerületekben a zöld területek beépítése ellen, az önkormányzatok

döntéshozatali eljárása ellen, lakbéremelések ellen. A mozgalom nagy hangsúlyt helyez a kultúrák közötti kommunikációra, a nemzetiségek békés együttélésére, és általában az erőszakmentességre. A humanista mozgalom kiterjedt nemzetközi hálózattal rendelkezik, amin keresztül a magyar humanisták is bekapcsolódhattak nemzetközi kampányokba, mint a mexikói indián őslakók, a benini diktatúra áldozatai vagy az olaszországi albán bevándorlók melletti szolidaritási akciók. A háborúellenesség, az erőszakmentesség, az emberi jogok kérdése is kiemelt szerepet kap a humanista ideológiában és mozgalmi gyakorlatban. A legnagyobb nyilvánosságú és sikerű humanista akció, a Békejel is a háború problémáját tematizálja. 2004 óta minden évben megrendezésre kerülő a Békejel március 17-én, az Irak elleni katonai akció évfordulójának napján. A humanistákhoz kötődő AzÚtaEmbere iniciativa minden évben megrendezi a Szolidaritás Éjszakája nevű eseményt, ami egyrészt a hajlék talanokkal melletti szolidaritási akció, másrészt a lakhatással kapcsolatos jogok védelmére hívja fel a figyelmet.

Mint ahogyan már a neve is mutatja, a 2001-ben alakult Zöld Fialok (ZöFi) generációs alapon szerveződött szervezet, de ennek ellenére nincsen kifejezetten ifjúsági profilja, nem foglalkozik ifjúsági kérdésekkel, speciálisan az ifjúságot érintő problémákkal. A generációs jelleget inkább a tagság életkora, és szubkulturális jellegében lehet felfedezni. A szubkulturális jelleget mutatja egyrészt a szorosán az életmódhoz kapcsolható témák, mint amilyen ma Magyarországon a városi biciklizés vagy a vegetarianizmus, másrészt a szervezet akcióinak performansz jellege, a tüntetéseknek az alternatív művészi törekvésekhez közel álló technikái. Bár a ZöFi nem egy nemzetközi szervezet, tagja ugyanakkor a Federation of Young European Greens nevű nemzetközi föderációnak, valamint több, külföldön sikeres kampány itthoni szervezője, mint a Food Not Bombs, vagy a Ne Vásárolj Semmit Nap. A szervezet tevékenysége nem merül ki látványos megmozdulások szervezésében, vitaesteket, beszélgetéseket szervez, fesztiválokon vesz részt.

A Védegylet a legnagyobb hazai ismertséggel rendelkező szervezet a vizsgált négy közül. Ezt elsősorban Sólyom László köztársasági elnökké való megválasztásának köszönheti, többek között olyan országos ügyek kapcsán is felszólal, mint amilyen a Zengő-konfliktus vagy a 2006 őszi rendőri túlkapások voltak. A Védegylet 2000-ben alakult a tiszai ciánszennyezés nyomán, egykori Duna-körösökből, Duna-chartásokból. Első akciója a Roosevelttéri mélygarázs építése miatt a területen lévő fák kivágása elleni tüntetés volt, amit követett később a Jókai téri mélygarázs elleni megmozdulás, a pesti rakpart lezárásáért való tüntetés, a verespataki beruházás elleni demonstráció és a Zengő-ügy. A Védegyletnek igen erős a szakpolitikai orientációja. Több szakértői anyagot készített, így oktatásügyi (Az iskola bukásra áll?), külpolitikai (Magyarország a nagyvilágban), egészségügyi (A mai magyar egészségügy), gazdaságpolitikai

(Gazdaság és társadalom) ügyekről és Budapest helyzetéről, jövőjéről (Növekedés vagy fejlődés?).

Az Attac Magyarország akárcsak a Humanista Mozgalom, egy nemzetközi hálózat része. Franciaországban 1997-ben Ignacio Ramones javasolta a *Le Monde Diplomatique*-ban írt cikkében egy szervezet létrehozását a Tobin-adó (a spekulatív nemzetközi pénzmozgásokra kirótt adó) népszerűsítésére. A francia Attac 1998-ban, a magyar 2002-ben alakult meg. A szervezetnek jók a kapcsolatai a szakszervezetekkel, aktívan részt vesz a nemzetközi mozgalmi eseményeken, szociális fórumokon, figyelemmel kíséri az alterglobalizációs mozgalom belső történéseit, és az Attac tudományos tanácsa – ha nem is olyan mértékben, mint a Védegylet esetében – a szervezet szakmai, tudományos jellegét erősíti.

Mind a négy szervezetre jellemző, hogy tevékenységüket nem határolják körül egy bizonyos témakörre, bár léteznek sarokpontok, mint az Attac esetében a neoliberális kritika, vagy a humanistáknál az erőszakellenesség, azonban ezek is magát a rendszer egészét érintik, így mindegyik szervezet esetében lehetséges az egyes témák összekapcsolása.

Az elemzéshez a Népszabadság Online internetes archívumát használtam. A 2005. január 1-jétől 2006. december 31-ig tartó időszakban kerestem azokról az eseményekről szóló híradásokat, amelyekben támogatóként vagy szervezőként a vizsgált négy mozgalmi szervezet egyike részt vett, így összesen 79 újságcikket találtam. A 4. táblázat mutatja az egyes szervezetek szövetségeseinek profilját, természetesen az ilyen besorolás ebben az esetben is önkényes, hiszen sokszor nem korlátozódik egy szervezet működése egyetlen területre, mégis alkalmas az ilyen osztályozás a tendenciák bemutatására. A szervezettípusoknál talán a baloldali és a szociális kategória szorul magyarázatra. Baloldali alatt az olyan szervezeteket értem, amelyek önmeghatározásában szerepelnek a baloldalra, a baloldali értékekre való hivatkozások, így ilyen szervezet többek között a Marx Károly Társaság, a Május Elseje Társaság vagy a Ferencvárosi Munkásegylet. A szociális szervezetek közé tartozónak véltem a társadalmi egyenlőtlenségekkel foglalkozó szervezetek mellett a magyar szociális fórum-mozgalom szervezeteit. A táblázatban a szövetségeket eseményenként összesítettem, így egy szervezet többször is szerepel, ugyanis sokkal jobb mutató a szövetségkötések, a közös tiltakozó akciók gyakorisága, mint az egyszeri együttes fellépés ténye. Egy-egy nagyobb jelentőségű megmozduláson ugyanis a legtöbb alternatív mozgalmi szervezet ill. az alternatív mozgalomhoz köthető szervezet képviseli magát, egyrészt a szektor gyengesége, a szervezetek alacsony száma, másrészt a globalizációkritikus mozgalom „catch-all” jellege folytán.

A táblázat tehát a különböző típusú szervezetekkel való szövetségkötések gyakoriságát mutatja, ez alapján próbáltam megállapítani az egyes szervezetek profilját. A legszembetűnőbb a különbség az Attac és a Védegylet között, az előbbi szervezet szövetségkötéseinek több mint 55 százaléka baloldali szervezetekkel, szakszervezetekkel és szociális szervezetekkel történt, ez a Huma-

nista Mozgalom esetében pontosan 45 százalék, a ZöFi-nél majd 14 százalék, a Védegyletnél ugyanakkor nem éri el az 5 százalékot. A környezetvédelem, ökológia kérdésében éppen fordított a sorrend, jöllehet nem olyan éles a különbség. A Humanista Mozgalomnál különös hangsúlyt kap a jogvédelem, a hátrányos helyzetű, marginalizált csoportok védelme, míg a ZöFi esetében a kerékpáros szubkultúrához való közelséget jelzi a szabadidős, kerékpáros szervezetekkel való gyakori szövetségkötés. A szövetségkötésekből világosan látszik hogy egy elképzelt mozgalmi „centrumban” a ZöFi, és a Humanista Mozgalom helyezkedik el, míg a Védegylet és az Attac esetében hangsúlyosabbak a különbségek.

4. táblázat. A szövetséges szervezetek profilja

Szövetséges profilja	Attac	Humanista Mozgalom	Védegylet	ZöFi
	N=58	N=60	N=122	N=94
	%	%	%	%
Környezet-, természetvédő	13,79	13,33	58,2	38,3
Baloldali	27,59	23,33	0,82	10,64
Jogvédő	3,45	15	9,84	5,32
Kerékpáros, szabadidős	3,45	0	6,56	14,89
Szakszervezet	13,79	13,33	2,46	0
Szociális	13,79	8,33	1,64	3,19
Hátrányos helyzetű csop.	5,17	11,67	2,46	2,13
Párt	5,17	1,67	4,92	6,38
Lokális érdekvédő	0	1,67	4,92	6,38
Oktatási, kulturális, hagyományőrző	3,45	3,33	0,82	5,32
Karitatív, humanitárius	3,45	5	1,64	3,19
Érdekvédelmi	1,72	1,67	4,1	1,06
Demokrácia, civil társ	0	0	0,82	2,13
Erőszak-, háborúellenes	3,45	1,67	0	0
Méltányos kereskedelem	0	0	0,82	1,06
Egyházi, vallásos	1,72	0	0	0

Saját adatgyűjtés

A sajtóelemzés során megvizsgáltam az egyes tiltakozó események témáit is. Az általam beazonosított témákat, illetve a százalékos arányokat az 5. táblázat tartalmazza. Feltűnő a lokális témák magas aránya, ez azzal magyarázható, hogy

az alternatív mozgalmaknak a globalításra irányuló kritikája, valamint globális alternatívájuk a hétköznapiakban a lokális tiltakozásokon keresztül artikulálható, ez megfelel a „think global, act local” mozgalmi jelszónak. Ezek általában a helyi környezeti értékek megóvásáért küzdő tiltakozások, így természetesen van környezetvédelmi jelentőségük is, azonban sokkal erősebben kötődnek a helyi életkörülményekhez, és általában helyi civil szervezetek is részt vesznek ezeken az akciókon. Nem egyedülálló jelenség, hogy többségben hazai témákat érintenek a globalizációkritikus mozgalmak tevékenységük során. Fredrik Ugglan tanulmányában (2006: 59–63) a francia, a brit és a svéd Attac közleményeit vizsgálta meg azok címzettjei, a követelések és az akcióformák tekintetében. A szerző arra jutott, hogy a német és a francia Attac tekintetében folyamatosan csökken a kiadott közleményeknek globális vonatkozása a haza ügyek javára. A svéd Attac esetében viszont a szervezet viszonylagos marginalitása folytán a nagyobb teret kapnak a globális problémák. A Humanista Mozgalom esetében a szociális témájú események vannak döntő többségben, a humanisták egyik legfontosabb akciója a „Szolidaritás Éjszakája”, ami a budapesti, magyarországi hajléktalanok problémáira hívja fel a figyelmet.

5. táblázat. Az egyes mozgalmi szervezetek témái

<i>Témák</i>	<i>Attac</i>	<i>Humanista Mozgalom</i>	<i>Védegylet</i>	<i>ZöFi</i>
	N=17	N=18	N=47	N=21
	%	%	%	%
Lokális	23,53	5,56	27,66	38,1
Szociális	29,41	61,11	8,51	19,05
Háborúellenes	11,76	11,11	4,26	19,05
Atomenergia	0	5,56	10,64	9,52
Ökológia, környezetvédelem	0	0	17,02	0
Politikai	11,76	0	8,51	0
Globális szolidaritás	5,88	0	6,38	4,76
Emberi jogok	0	11,11	4,26	4,76
Átfogó	0	0	8,51	0
Génmódosítás	5,88	0	4,26	0
Antifasiszta	11,76	5,56	0	0
Méltányos kereskedelem	0	0	0	4,76

Saját adatgyűjtés

KÖVETKEZTETÉSEK

A magyar alternatív mozgalmakat illetően azok szövetségkötéseit és téma-választásaikat illetően léteznek olyan különbségek, amelyeket egy bizonyos következetességet árulnak el. Az Attac magyarországi szervezete, ahogy más országokban is, elsősorban szociális, gazdasági kérdésekkel foglalkozik, ahogyan a Védegylet számára fontosabbak az ökológiai, környezetvédelmi problémák. Ezek alapján feltételezhető lenne, hogy igenis léteznek olyan ideológiai különbségek, amelyek igazolják a bal–jobb kategóriák használatának relevanciáját, azonban ennek ellentmond a Humanista Mozgalom, amely Magyarországon nemzetközi összehasonlításban fontos szereplője az alternatív mozgalmi családnak, gyakori partnereik kifejezetten baloldali karakterrel rendelkező szervezetek, azonban nem részese a bal–jobb vitának, illetve maga a szervezet is tagadja annak jelentőségét, de ugyanígy heterogénebb a ZöFi szövetségeseinek köre, a zöld fiatalok szinte az összes lehetséges szervezettel rendeztek közös akciót. A baloldali szervezetekkel való együttműködés és a szociális, baloldali tematika önmagában nem kötelez el egy szervezetet a bal–jobb relevancia vitában az egyik táborhoz. Jól érzékelteti a mozgalmi szervezetek szövetségi hálózatát mutató ábra (1. Ábra), hogy a baloldaliság mellett lándzsát nem törő Humanisták valójában milyen közel állnak az Attachoz szövetségkötéseik alapján. A vitában elfoglalt pozíció tehát jelentkezik a mozgalmi gyakorlatban is, azonban az utóbbi nem determinálja az előzőt. Ennek alapján kijelenthetjük, hogy a magyar kontextusrendszer ugyan magyarázza, miért merül fel a bal–jobb vita az alternatív mozgalmi családon belül, de ez nem jelent hermetikus elkülönülést a „baloldali” és a „zöld” alternatívok között. Ez azért sem volna lehetséges, mert a mozgalmon belüli feszültség sokkal jelentéktelenebb a mozgalom és annak környezete, a többi politikai szereplő, az intézményesített politika szereplői közötti ellentétekhez képest.

A tiltakozások országok közötti diffúziójának létrejöttéhez szervezeti, kulturális és politikai kondícióknak kell teljesülnie (Kriesi et. al., 1995: 187–191). A magyar alternatívok rendelkeznek olyan szervezeti infrastruktúrával, ami lehetővé teszi a nemzetközi mobilizációs kampányokban való részvételt, és a nyugat-európai társadalmakéhoz való kulturális közelség is megkönnyíti a mobilizáció tartalmának, az akció, illetve szervezeti formáknak a diffúzióját, azonban a nemzetközi tiltakozási kampányok más módon rezonálhatnak az egyes országokon belül, a tüntetés lefolyását és kimenetelét kétségtelenül befolyásolja az adott ország politikai kontextusa, ahogyan az öbölháború elleni tüntetések esetében történt ez Németországban, Franciaországban és Hollandiában (Koopmans, 1999: 69), de a lengyel és a cseh környezetvédő mozgalmak esetében is a nemzeti intézmények és politikai gyakorlatok határozzák meg végül a nemzetközi eseményeknek a társadalmi mozgalmak mobilizációjára

kifejtett hatását, annak ellenére, hogy a globalizációs folyamat révén egyre hasonlóbakká válnak a mozgósítási technikák és eszközök (Carmin–Hicks, 2002: 319). Ugyanígyen hatással volt Spanyolországban a helyi globalizáció kritikus mozgalomra a spanyol kontextusrendszer. A spanyol tiltakozási kultúrában meglévő regionális nacionalizmus és libertarianizmus, az önálló katalán ill. baszk mobilizáció, az antidemokratikus döntéshozatali gyakorlatokkal szembeni hiperérzékenység a spanyol globalizációkritikus mozgalom fragmentáltságához vezetett (Jiménez–Calle, 2007: 91).

Az alternatív mozgalmi család megosztottsága, ezek az ellentétek azonban nem akadályozzák a magyar alternatívok egységes részvételét a globális kampányokban. Az olyan nemzetközi jelentőségű eseményekben, mint pl. az Irak megtámadása ellen tiltakozó nemzetközi tüntetési kampányban vagy a Bush-látogatás során az alternatívok együttesen léptek fel, annak ellenére, hogy voltak nézeteltérések az egyes csoportok között. George W. Bush személye erős szimbólum nem csak a magyar, de a nemzetközi globalizációkritikus mozgalom számára, a nemzetközi kérdésekben az önkényes és erőszakos fellépés, a neoliberalizmus, az emberi jogok megsértése (guantanamoi fogolytábor), a környezetvédelmi szempontok figyelembe nem vétele (Kiotói Egyezmény) sűrítethető ebbe az ikonba. Ahogyan a WTO, az IMF, a G8 vagy a Világbank, úgy az amerikai elnök is segít megszemélyesíteni a neoliberalizmust, ezzel sokkal könnyebben beazonosíthatóvá válik a mozgalmak számára az „ők”, az ellenérdekeltek csoportja. Sidney Tarrow ezt a folyamatot frame-sűrítésnek nevezi (*frame condensation*) (Tarrow, 2002: 21). A Bush-látogatás kapcsán tehát a hozzákapcsolt és a globális mozgalomban kialakított értelmezési keret erősebbnek bizonyult az alternatív csoportok bal-jobb koncepciójánál. Az iraki háború elleni 2003-as tiltakozások esetében a tüntetés sokkal erősebb hazai politikai színezetet kapott, hozzájárult ehhez a több hétig tartó vita az útvonal-egyeztetésről és a Vér és Becsület azonos napon tartott megmozdulásáról, ebben az esetben tehát nagyobb volt a nemzeti kontextus hatása az esemény importja során, ez hozzájárulhatott ahhoz, hogy a Civilek a Békéért mellett a Békélánc is létrejött, ami bár nem kifejezetten az előző szervezettel szemben határozta meg önmagát, mégis önálló akciót is szervezett.

ÖSSZEGZÉS

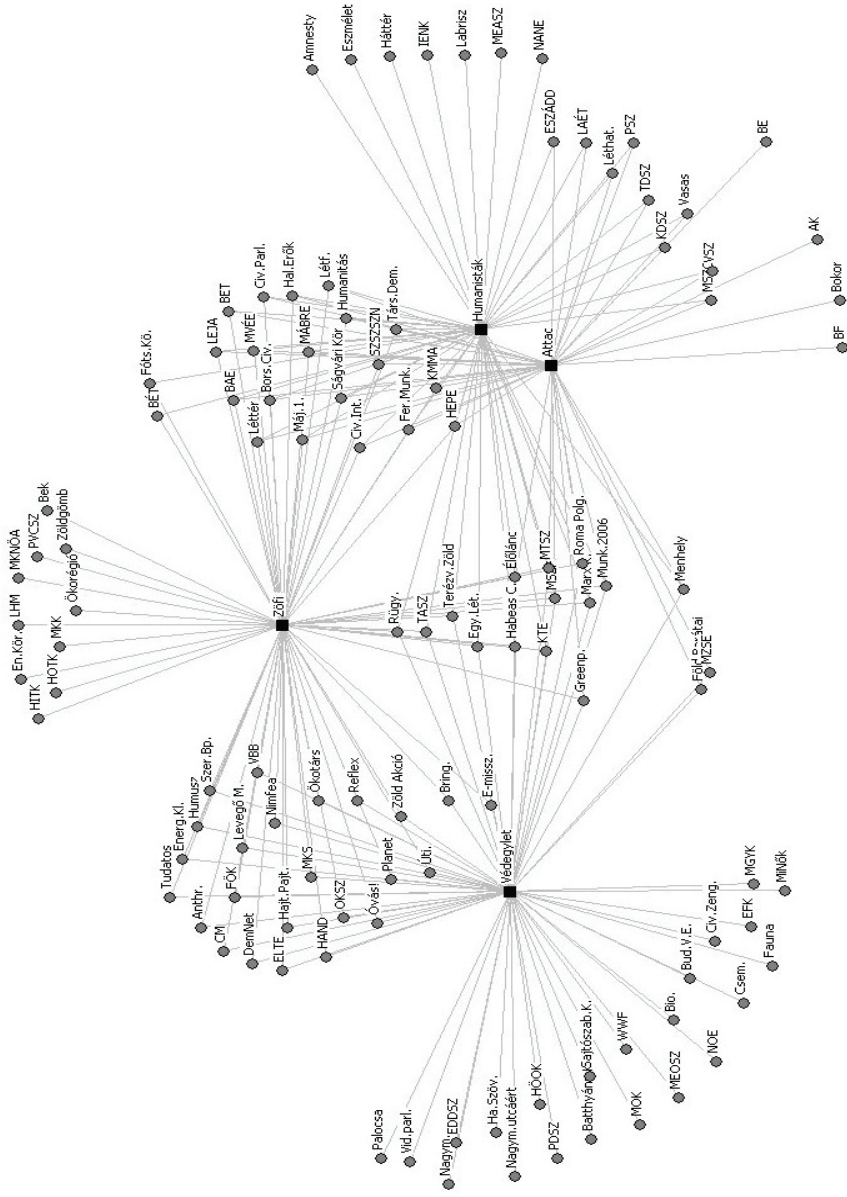
A magyar nemzeti kontextus sajátosságai miatt a magyar alternatív mozgalmi családon belül vita folyik a bal-jobb kategóriák relevanciájáról. Magyar sajátosság a zöld mozgalmi csoportok ellenzékiisége a magát hivatalosan baloldalinak tekintő posztsztálini diktatúrában, a magyar politikai kultúra politikaelenésége, ami a harmadik utas törekvésekben is megnyilvánul, a bal-jobb kategóriák használata körüli bizonytalanság valamint az alternatív

mozgalmak erőforráshiánya. Ezek a sajátosságok jellemzik a magyar kontextusrendszer, ami alapvetően meghatározza a magyar alternatív társadalmi mozgalmi mobilizációt. A legtöbb nyugat-európai országgal ellentétben, ahol az alternatív mozgalmi családon belül a reformista-radikális vagy soft-, illetve hardliner csoportok között feszül ellentét, hazánkban a „baloldali”, illetve a „zöld” csoportokra oszlik az alternatív globalizációkritikus mozgalom, bal–jobb kategóriákról szóló vita pedig ennek a törésnek a tünete.

A vitában elfoglalt pozíció megjelenik a mozgalmi gyakorlatban is, a témák kiválasztásában, a szövetségekötésekben, azonban nem áthághatatlan határokról van szó, hiszen egy-egy fontosabb esemény kapcsán az egyes szervezetek képesek közösen a tiltakozó akcióra. A globális jelentőségű tiltakozó eseményeken kialakított kollektív értelmezési kereten belül alakítja ki saját értelmezési keretét a két tábor, így képesek közösen részt venni a globális mozgalomban. A belső konfliktusokat enyhíti a mozgalom zártsága a többi politikai szereplőtől való nagyobb távolság. Pontosabb képet lehetne kapni a magyar alternatívok helyzetéről a szervezetek tagságát, a mozgalmárokat érintő kutatás révén, amely megvilágíthatná, hogy milyen személyi átfedések, illetve konfliktusok vannak az egyes szervezetek között.

Feltételezhető, hogy ez a fajta megosztottság abban az esetben fog eltűnni, ha több erőforrás áll majd az alternatív mozgalmi család részére. Ha a magyar politikában a fent bemutatott hagyományos törésvonalak ereje csökken, ha az önálló alternatív törésvonal megerősödik, háttérbe szorúlnak, illetve az egyik csoport marginalizálódásával eltűnnek ezek az ellenétek. Természetesen ezek egyszerre egymást erősítő és egymást feltételező folyamatok. A nagyobb mobilizációs kapacitás feltételez egy egységes politikai arculatot, ugyanakkor, mint láttuk, az eleve nagyobb figyelmet kapó események esetében, mint amilyen a Bush-látogatás volt, félretették ellentéteiket az egyes csoportok. Kérdés ugyanakkor, hogy a jobboldali globalizációkritika nem veszi-e ki az alternatívok vitorláiból a szelet, nem szorítja-e végleg egy szubkultúrába elsősorban az alternatív mozgalmi család „baloldali” szárnyát, és milyen hatással lesz az alternatív mobilizációra az utóbbi évben megjelenő, az eddigi magyar hagyománytól eltérő tiltakozási gyakorlat.

1. ábra. A vizsgált szervezetek szövetségi hálója, saját adatgyűjtés, ábra az UNICET program segítségével

Rövidítések az 1. ábrához

AK	Alba Kör	Egy.Lét.	Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület
Amnesty	Amnesty International Magyarország	Élőlánc	Élőlánc Magyarországért
Anthr.	Anthropolis Egyesület	Energ.Kl.	Energia Klub
BAE	Baloldali Alternatíva Egyesülés	En.Kör.	Energia és Környezet Alapítvány
BET	Baloldali Együttműködési Tanács	Eszmélet	Eszmélet Baráti Kör
BÉT	Baloldali Értelmiségiek Társasága	ELTE	Eötvös Lóránd Tudományegyetem
BF	Baloldali Front	Fauna	Fauna Egyesület
Bek	Beklen Alapítvány	Fer.Munk.	Ferencvárosi Munkás Szabadidős Egyet
BE	Benneálló Ellenállók	Fóts.Kö.	Fótsomlyói Nemzetközi Környezetvédelmi Egyesület
Bio.	Biokultúra Egyesület	Föld Barátai	Föld Barátai
Bokor	Bokor Bázisközösség	FÖK	Független Ökológiai Központ
Bors.Civ.	Borsodi Civil Közéletiek Szövetsége	Greenp.	Greenpeace Magyarország
Bring.	Bringaút Egyesület	Habeas C.	Habeas Corpus Munkacsoport
Bud.V.E.	Budapesti Városvédő Egyesület	HITK	Hajdúböszörményi Ifjúsági Természetvédő Kör
Civ.Zeng.	Civilek a Zengőért Mozgalom	Hajt.Pajt.	Hajtás Pajtás Egyesület
Civ.Int.	Civil International Nemzetközi Polgári Liga	Hal.Erők	Haladó Erők Fóruma
Civ.Parl.	Civil Parlament	HAND	HAND Szövetség
CM	Critical Mass Budapest	Ha.Szöv.	Hangya Szövetkezetek
Csem.	CSEMETE Egyesület	Háttér	Háttér Társaság a Melegekért
DemNet	Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány	HOTK	Herman Ottó Természetvédő Kör
E-missz.	E-Misszió Természet és Környezetvédelmi Egyesület	HEPE	Hosszútávú Egészségvédő Program Egyesület
EDDSZ	Egészségügyi Dolgozók Demokratikus Szakszervezete	HÖÖK	HÖÖK
ESZÁDD	Egészségügyi és Szociális Ágazatban Dolgozók Demokratikus Szakszervezete	Humusz	Hulladék Munkaszövetség
EFK	Egyesület a Felsőoktatásért és Kutatásért	Humanitás	Humanitás Egyesület
		IENK	Igazság és Esélyegyenlőség a Nemek Között Egyesület
		KMMA	Kárpát Medencei Művészek Alkotóközössége

KDSZ	Kereskedelmi Dolgozók Szakszervezete	MÁBRE	Munkanélküliek és Álláskeresők Budapesti és Regionális Egyesülete
KTE	Környezettudatos Társadalomért Egyesület	Munk.2006	Munkáspárt 2006
Labrisz	Labrisz Leszbikus Egyesület	NOE	Nagycsaládosok Országos Egyesülete
LHM	Lehet Más a Világ! Aktivista Klub, Pécs	Nagym.	Nagymező Utcáért Érdekvédő Egyesület
LAÉT	Létminimum Alatt Élők Társasága	Nimfea	Nimfea Természetvédelmi Egyesület
Létf.	Létforrás Ifjúságvédelmi Alapítvány	NANE	Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen
Léthat.	Léthatáron alapítvány	OKSZ	Országos Környezetvédő Szövetség
Léttér	Léttér	Óvás!	Óvás! Egyesület
Levegő M.	Levegő Munkacsoport	Ökorégió	Ökorégió Alapítvány a Fenntartható Fejlődésért
LEJA	Lisai Elek János Alapítvány	Ökotárs	Ökotárs Alapítvány
MKNÖA	Magosfa Környezeti Nevelési és Ökoturisztikai Alapítvány	Nagym. utcáért	Összefogás a Nagymező Utcáért Érdekvédő Egyesület
MEASZ	Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége	Palocsa	Palocsa Egyesület
MGYK	Magyar Gyógyszerész Kamara	PDSZ	Pedagógusok Demokratikus Szakszervezete
MKK	Magyar Kerékpáros Klub	PSZ	Pedagógusok Szakszervezete
MKS	Magyar Kerékpársportok Szövetsége	Planet	Planet Alapítvány
MOK	Magyar Orvosi Kamara	Batthyány Kör	Professzorok Batthyány Köre
MVÉE	Magyarországi Vad- és Élőhelyvédelmi Egyesület	PVCSZ	Programváltozatok a Vidékfejlesztésre Civil Szövetség
MSZOSZ	Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége	Roma Polg.	Roma Polgárjogi Alapítvány
MSZF	Magyar Szociális Fórum	Reflex	Reflex Környezetvédő Egyesület
MTSZ	Magyar Természetvédők Szövetsége	Rügy.	Rügyecskék Alapítvány
MZSE	Magyar Zsonglőr Egyesület	Sajtószab.K.	Sajtószabadság Központ
Máj.1.	Május Elseje Társaság	Ságvári Kör	Ságvári Kör
Marx K.	Marx Károly Társaság	Szer.Bp.	Szeretem Budapestet
Menhely	Menhely alapítvány	SZSZSZN	Szolidaritási Szövetség a Szaharai Néppel
MiNők	MINők		
MEOSZ	Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége		

Társ.Dem.	Társadalmi Demokráciáért Mozgalom
TASZ	Társaság a Szabadságjogokért
Terézv.Zöld	Terézvárosi Zöld Kör
TDSZ	Textilipari Dolgozók Szakszervezete
Tudatos	Tudatos Vásárlók Egyesülete
Úti.	Útilapu Hálózat
VBB	Városi Biciklizés Barátai
Vasas	Vasas Szakszervezet
VSZ	Vasutasok Szakszervezete
Vid.parl.	Vidék Parlamentje
WWF	WWF Magyarország
Zöld Akció	Zöld Akció Egyesület
Zöldgömb	Zöldgömb Sport Klub

JEGYZETEK

- ¹ Civil koalíció Bush politikája ellen *Népszabadság Online* 2006. június 20.
URL = <http://nol.hu/budapest/cikk/408089>.
- ² A fórum-mozgalom helyzetéről, jövőjéről szóló vita:
Vita a civil szféráról – megosztottság? In *Népszabadság Online*, 2006. május 18.
URL = <http://nol.hu/cikk/404275>.
A baloldal, a mozgalmak, a banzáj és az összefogás. In *Népszabadság Online*, 2006. május 29.
URL = <http://nol.hu/cikk/405330>.
Miért élteti Che Guevarát annyi fiatal? – NOL-vita a civilekről. In *Népszabadság Online*, 2006. június 2. URL = <http://nol.hu/cikk/405558>.
Simó: Nem csak a természet kizsákmányolását kell elutasítani! In *Népszabadság Online*, 2006. június 15. URL = <http://nol.hu/cikk/407418>.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bartolini, Stefano – Mair, Peter (1990): *Identity, competition, and electoral availability. The stabilization of European electorates 1885–1985*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Brand, Karl – Werner (1991): Kontinuität und Diskontinuität in den neuen Sozialen Bewegungen. In Roland Roth – Dieter Rucht (szerk.): *Neue soziale Bewegungen in der Bundesrepublik Deutschland*. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung.

- Buttel, Frederick – Gould, Kenneth (2005): *Global social movements at the crossroads: an investigation of relations between the anti-corporate globalization and environmental movements*. In Bruce Podobnik – Thomas Reifer (szerk.): *Transforming globalization. Challenges and opportunities in the post 9/11 era*. Leiden, Brill.
- Cohen, Robin (2000): *Global social movements*. London, Athlone Press.
- della Porta, Donatella (2006): *Globalization from below. Transnational activists and protest networks*. Minneapolis, Univ. of Minnesota Press.
- della Porta, Donatella – Diani, Mario (2006): *Social Movements. An introduction*. Oxford, Blackwell Publishing.
- Guidry, John A. (2003): *Globalizations and social movements. Culture, power, and the transnational public sphere*. Ann Arbor, University of Michigan Press.
- Hajdu Gábor – Szegedi Gábor (2006): Lehet más a pártrendszer? Az ököpolitika pártosodása előtt álló akadályok Magyarországon. In *Politikatudományi Szemle* (15.) 2006/1 pp. 117–140.
- Hamel, Pierre (2003): *Globalization and social movements*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Inglehart, Ronald (1990): *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, NJ, Princeton University Press.
- Jiménez, Manuel – Calle, Ángel (2007): The global justice movement in Spain. In Donatella della Porta (szerk.): *The global justice movement. Cross-national and transnational perspectives*. London, Paradigm Publishers.
- JoAnn Carmin – Barbara Hicks (2002): „International Triggering Events, Transnational Networks, and the Development of Czech and Polish Environmental Movements.” *Mobilization* Vol. 7., No.: 3.
- Körösényi András (1993): Bal és jobb. Az európai és a magyar politikai paletta. In *Politikatudományi Szemle*. 1993/3.
- Körösényi András – Tóth Csaba – Török Gábor (2003): *A magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Kriesi, Hanspeter – Koopmans, Ruud – Dyvendak, Jan Willem – Giugni, Marco G. (1997): *New social movements in western Europe. A comparative analysis*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Lipset, Seymour M. – Rokkan, Stein (1967): *Party systems and voter alignments. Cross-national perspectives*. New York, The Free Press.
- Marián Béla (2000): Bal-jobb és egyéb politikai orientációk. In Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 1999-ről*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány.
- O'Brien, Robert (2001): *Contesting global governance. Multilateral economic institutions and global social movements*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Raschke, Joachim (1985): *Soziale Bewegungen. Ein historisch-systematischer Grundriß*. Frankfurt/New York, Campus Verlag.
- Reiter, Herbert (2007): The global justice movement in Italy. In Donatella della Porta (szerk.): *The global justice movement. Cross-national and transnational perspectives*. London, Paradigm Publishers.

- Rucht, Dieter (1996): The impact of national contexts on social movement structures: A cross-movement and cross-national comparison. In Doug McAdam, John D. McCarthy, Mayer M. Zald (szerk.): *Comparative perspectives on social movements. Political opportunities, mobilizing structures, and cultural framings*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Rucht, Dieter – Roth, Roland (1991): Die Veralltäglicung des Protests. Einleitende Bemerkungen zur Wahrnehmung der neuen sozialen Bewegungen in Öffentlichkeit, Politik und Wissenschaft. In Roth, Roland – Rucht, Dieter (szerk.): *Neue soziale Bewegungen in der Bundesrepublik Deutschland*. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung.
- Rucht, Dieter – Teune, Simon – Yang, Mundo (2007): The global justice movement in Germany. In Donatella della Porta (szerk.): *The global justice movement. Cross-national and transnational perspectives*. London, Paradigm Publishers.
- Ruud Koopmans (1999): A Comparison of Protests against the Gulf War in Germany, France and the Netherlands. In Donatella della Porta – Hanspeter Kriesi – Dieter Rucht (szerk.) *Social movements in a globalizing world*. Basingstoke, Hampshire, Macmillan.
- Schultze, Rainer-Olaf (1998): Partizipation. In Dieter Nohlen (szerk.): *Politische Begriffe (Lexikon der Politik Bd7)*. München, Verlag C. H. Becks.
- Simon János (1999): Két lábon álló demokrácia, avagy mit jelent a politikai elit számára a baloldal és a jobboldal. In *Politikatudományi Szemle*. 1999/2.
- Smith, Jackie G. (2002): *Globalization and resistance. Transnational dimensions of social movements*. Lanham, Rowman & Littlefield.
- Snow, David A. – Benford, Robert D. (2000): Framing Processes and Social Movements: an overview and assesment. In *Annual Review of Sociology* 2000. 26: 611–639.
- Sommier, Isabelle – Combes, Hélène (2007): The global justice movement in France. Donatella della Porta (szerk.): *The global justice movement. Cross-national and transnational perspectives*. London, Paradigm Publishers.
- Szabó Máté (1993): *Alternatív mozgalmak Magyarországon*. Budapest, Gondolat.
- Szabó Máté (2001): *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás: történeti és összehasonlító perspektívában*. Budapest, Rejtjel Kiadó.
- Szabó Máté (2004): *Globalizáció, regionalizmus, civil társadalom*. Budapest, Századvég.
- Tarrow, Sidney (1989): *Democracy and disorder : protest and politics in Italy, 1965–1975*. Oxford, Clarendon Pr.
- Tarrow, Sidney (2002): The new transnational contention: organizations, coalitions, mechanisms. *Prepared for Presentation at the Panel on „Social Movements and Transnational Social Movements“ APSA Annual Meeting, August 31st., Chicago, Sept. 1, 2002*. URL = http://sociology.berkeley.edu/faculty/evans/evans_pdf/Tarrow-Transnational-Contention7-2002.pdf .
- Tarrow, Sidney (2005): *The new transnational activism*. Cambridge, Cambridge Univ. Press.
- Uggla, Frederik (2006): Between globalism and pragmatism: Attac in France, Germany, and Sweden. In *Mobilization* Vol. 11., No.: 3.
- Zald, Mayer N. – McCarthy, John D. (1987): Social movement industries: Competition an conflict among SMOs. In Mayer N. Zald – John McCarthy (szerk.): *Social movements in an organizational society. Collected essays*. New Brunswick, Oxford, Transaction Books.